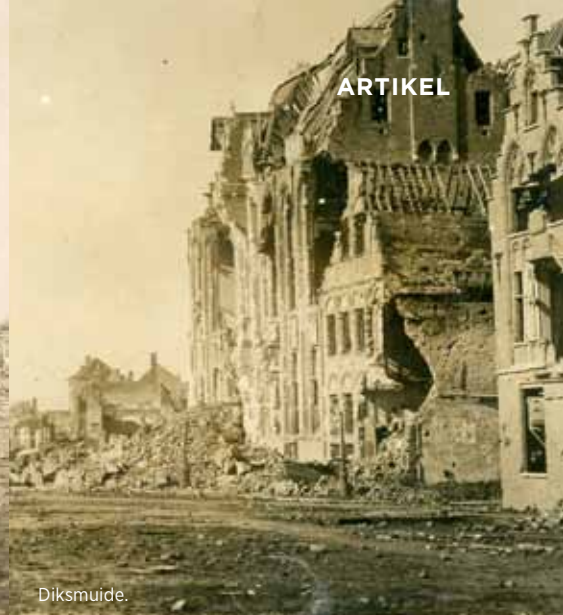

Diksmuide.

Diksmuide.

“Terwijl mijn geniegroepje bezig is ondersteuningsmuren aan te brengen in de observatietoren van de pastorie van Pervijze, snuister ik in de ruïnes van het gemeentehuis. In een stuk van de eerste verdieping waarvan niemand weet hoe het overleefd blijft, vind ik onder de ingedeukte plankenvloer interessante documenten o.a. een militielijst uit de tijd van Napoleon.”

Soldaat René Deckers, Pervijze 1916

1914-1918

Stads- en gemeentearchieven op de frontlijn

Chris Vandewalle, stadsarchief Diksmuide

De stads- en gemeentearchieven van de Westhoek ondervinden tot op heden nog de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog. De Eerste Wereldoorlog onderbrak bruusk het normale leven. Na het inunderen van de IJzervlakte eind oktober 1914 strandde het Duits offensief ter hoogte van Stad Diksmuide, op een frontlijn die tot 1917 nauwelijks nog veranderde. De steden en gemeenten langs de frontlijn werden herleid tot ware puinhopen. Puinhopen waar niets of niemand nog terug te vinden was, laat staan sporen van een administratie en de zorg voor historische documenten.

Voor de kleine gemeenten was dit catastrofaal. Er werden weinig of geen reddingsacties uitgevoerd. Veel archiefstukken bleven achter. Hier en daar werd door een toenmalige gemeentesecretaris een bevolkingsboek richting Frankrijk of Engeland meegenomen. Maar daar bleef het dan ook bij. De frontstad Diksmuide verloor gedeeltelijk zijn archief. Voor de

steden Nieuwpoort en Ieper werden reddingsacties uitgevoerd.

STAD DIKSMUIDE

Deze woelige periode maakte definitief een einde aan 600 jaar archiefzorg in de stad Diksmuide. Vanaf 1826 was er heel wat archivalische bedrijvigheid in het maken van afschriften en inventarissen.

In 1883 maakte de toenmalige burgemeester Pieter De Breyne (1801-1886) de volgende notitie: *“Daar ik uit hoofde mijner bediening het hoge toezicht op de archieven der stad, heb ik meermalen lust gevonden in het rangschikken, onderzoeken en voorzorgmiddelen te beramen tot dezer bewaring.”* In 1904 werd Ernest Hosten (1892-1932) door de gemeenteraad benoemd tot archivaris van de Stad Diksmuide. Hij omschreef de Diksmuidse archieven als volgt: *“In het lieflijk gebouwtje langs de rechterkant van het stadhuis werden de archieven der stad Diksmuide bewaard. Deze archieven waren van de belangrijkste die in ons land bestonden, althans voor het gene de kleine steden betreft. De oudste documenten dagtekenen van de 12e eeuw. De stadsrekeningen waren bewaard van 1380 tot den dag van heden met een kleine leemte van 1382 tot*

1403, en nu en dan een jaar dat ontbrak. Napoleon Feys, gewezen schepen der stad, had met groot geduld deze rekeningen of ten minste een groot gedeelte ervan afgeschreven. Deze afschriften behoorden heden aan Henri Desaegher, professor aan de Hogeschool van Gent, die ze welwillend ten onze dienste stelde. De rekeningen der St.-Niklaaskerk bestonden van 1400 tot heden. Den vermaarden Engelsen oudheidkundige James Waele, heeft de bijzonderste uittreksels ervan uitgegeven in zijn *Histoire du Doyenné de Dixmude*. Verders berustten in de Archieven der rekeningen der Gestichten van Weldadigheid van uit de oudste tijden, de boeken van den burgerstand vanaf 1600, de registers van de Vierschare met hunne eigenaardige toverprocessen, meer dan tweeduizend bezegelde stukken van het grootste belang — tal van registers waaronder de keurboeken van Diksmuide. Van al deze archieven bestond er een inventaris opgemaakt door Charles Louvrier.”

Uit voorzichtigheid evacueerde archivaris Ernest Hosten (1892-1932) begin oktober 1914 het volledige historische archief van Stad Diksmuide. Hij schrijft: “Zij werden gedurende het bombardement [oktober 1914] van de stad in de overwelfde kelders van het stadhuis overgebracht, en na den oorlog vond men er niets meer van terug. Dat al deze stukken, het merendeel op perkament of sterk papier geschreven, zouden gerot en door de wakte opgevreten zijn, dat kan ik mij onmogelijk opnemen en het zou mij dan niet verwonderen moesten de archieven van Diksmuide nog iever in Duitschland berusten.” We kunnen stadsarchivaris Ernest Hosten in zijn redenering volgen. Gedurende de oorlog werd het stadhuis geleidelijk tot puin herleid. Tijdens de Slag om Diksmuide (oktober-november 1914) fungeerde het gebouw tijdelijk als Belgisch hoofdkwartier. Op 10 november 1914 werd Diksmuide volledig door de Duitse bezetter ingenomen. Het is dan ook maar vanaf het voorjaar van 1916 dat het stadhuis — door Franse artillerie — de grootste schade opliep, en dat de voorgevel werd weggeslagen. Men zou kunnen aannemen dat de Duitse bezetter in de periode november

1914 en februari 1916 de historische documenten heeft weggenomen. Wat is er gebeurd met de documenten uit de 19e eeuw? Hierover bestaat er grote onduidelijkheid. Werden deze vernield of ook meegenomen? Kortom we hebben veel vragen.

Archivaris Ernest Hosten verliet de Westhoek en trok richting Frankrijk. Hij vond er werk in de Archivaris National in Parijs. Vanaf 1915 tot 1917 inventariseerde hij de Vlaamse fondsen uit de 14e eeuw. Natuurlijk dacht hij ook aan Diksmuide. Hij hoopte dat de Duitse bezetter de archieven hadden meegenomen en dat ze op één of andere terug dag het daglicht zouden zien. “Al de mogelijke opzoekingen werden gedaan tot hertoe bleven deze opzoekingen vruchteloos. In 1920 nochtans, kreeg ik een der rekeningen van Diksmuide (deze van 1521) terug van een professor aan de Hogeschool te Leiden, Holland. Deze rekening was ongeschonden en den professor schreef mij dat hij ze tijdens den oorlog gekregen had van een Duitschen soldaat. Laatst kreeg ik de mare uit Frankrijk dat men een groot deel der Archieven van Cambrai kwam terug te vinden. Mochten wij voor Diksmuide evenveel kans hebben.”

STAD NIEUWPOORT

Om te vermijden dat de gemeentelijke archieven van de Stad Nieuwpoort vernield, verbrand, beschadigd of verloren zouden geraken, bracht de toenmalige stadssecretaris Theophiel Dobbelaere (1872-1940), geholpen door vijf burgers (Lodewijk Deschieter, dienstdoende stads-

Teruggekeerde oorkonden.

“HELP ONS HET
HISTORISCH ARCHIEF
VAN STAD DIKSMUIDE
OP TE SPOREN EN TE
RECONSTRUEREN!”

stukken die zich in 1914 niet in de belforttoren bevonden. Tijdens de oorlog vindt De Sagher (+ 1917) een onderkomen in Cayeux-sur-Mer. In opdracht van de stad stelde hij een rapport op over de geldelijke waarde van het verloren archief. Het is op basis van dit rapport dat de stad leper op 20 maart 1930 door de rechtbank van oorlogsschade een schadevergoeding van maar liefst 448.356 frank kreeg toegewezen. Het vonnis wordt op 13 mei 1931 door het Hof van Beroep in Gent bevestigd. De stad leper gebruikte het geld echter niet voor de uitbouw van een nieuw archief. Tot 1989 toonden enkel de stadsbibliothecarissen Julien Anthony (1914-1946) en Octaaf Mus (1946-1990) interesse voor historische documenten. Verscheidene archivalia vonden dan ook in de bibliotheek een onderkomen.

DOCUMENTEN TERUG NA DE EERSTE WERELDOORLOG

Na de Eerste Wereldoorlog kwamen de historische stukken van Diksmuide bij mondjesmaat terug. Vanonder de puinresten kwamen ook archiefstukken boven water. Vanaf de jaren dertig werden een honderdtal oorkonden en andere archiefbescheiden naar Diksmuide teruggebracht. Waaronder het oudste stuk van onze huidige reeks uit 1115. Stelselmatig werden deze archiefbescheiden ondergebracht in een aparte verzameling. Een bijhorende catalogus van de archiefstukken werd vanaf 1927 door de ‘vrienden van het (heemkundig) museum’ op een chronologische wijze opgesteld.

In juli 1932 besliste de gemeenteraad van Diksmuide dat alle terug geschonken archiefstukken zouden worden overgemaakt aan het bestuur van het Stedelijk Museum. Dit laatste gebeurde dan ook in het bijzijn van het voltallig schepencollege.

Het bestuur van het Stedelijk Museum richtte in 1933 opnieuw een brief aan het stadsbestuur, met het initiatief om een “brandkoffertje in het museum in te metsen voor het bergen van stukken welke niet speciaal voor tentoonstelling bestemd blijken.” Daarnaast ging men “een bevoegde archivaris uit Brugge uitnodigen om de waarde der verschillende stukken te bepalen.” De Gemeenteraad is in zijn besluiten positief, maar vermeld wederom de gestelde voorwaarde die we ook in het besluit van 1932 aantreffen: “Al de archieven waarvan hierboven sprake zullen den eigendom blijven van de stad. De heren gemeenteraadsleden zullen worden uitgenodigd tot het bijwonen der opening en nazicht van gemelde archieven.” Hier weerspiegelt zich opnieuw de aandacht van een stadsbestuur voor hun — terug gevonden — archiefstukken. Volgens dezelfde catalogus werd tijdens de Tweede Wereldoorlog, de ganse verzameling ondergebracht in een kluis in de voormalige Kredietbank. De Duitse bezetter had de opening van de brandkoffer geëist, en na de oorlog was alles doorgevoerd en enkele stukken waren wederom richting Duitsland verdwenen.

In 1954, verkreeg Diksmuide, samen met Brugge, Veurne en Ieper een schenking uit het familiearchief de Man (Varsenare). Dit uit enige sympathie voor de geleden schade tijdens Wereldoorlog 1914-1918. Op 15 april 1954 lezen we in de verslagen van de Amis de l'Hôtel-Musée Merghelynck (Ieper) betreffende de schenking het volgende: “*Grâce à la générosité de Melle [Jeanne] de Man, il nous fut possible de remettre (sic) un ensemble impressionnant de documents aux archives de l'Etat à Bruges, et à celles des villes de Bruges, Dixmude, Furnes et Ypres. Ces dons sont très précieux pour les villes martyres de 14-18, dont tous les documents anciens ont été anéantis.*”

In het najaar van 1954 kwamen de Amis uit Ieper opnieuw bijeen, waaronder ook de conservator van het Museum van Diksmuide. Daar ontvangt hij “*une liasse de documents à Diksmuide, qui complète le don précédent (...).*” Voor Diksmuide was dit een aanwinst, maar

door deze verspreiding van het familiearchief de Man over diverse archiefinstellingen ging de volledige structuur van dit familiearchief verloren. De schenking van juffrouw de Man omvat dan ook zowat een derde van heel het huidig archiefbezit en werd — zoals de hierboven vermelde verzameling — ook ondergebracht in een aparte reeks met nummering van 1 tot 105. Volgens de catalogus werden de stukken verkregen door bemiddeling van het Museum Merghelynck te Leper en zijn ze afkomstig van de familie de Man in Varsenare. Het volledige fonds droeg de naam 'Fonds Merghelynck' ipv 'de Man' wat dusdanig verwarrend overkomt.

Andere aanwinsten dateren uit 1994, 1996 en 1999. In 1994 verkreeg het Rijksarchief Brugge uit Straatsburg een belangrijke aanwinst namelijk vier middeleeuwse stadsrekeningen uit de periode 1413-1428. Uit 1996 dateert een schenking van Prof. Dr. D. Falcke uit Mainz (Duitsland) waarbij verkreeg het Stadsarchief drie bronnen uit de 16e eeuw. Het gaat hier om het *Registere van de Camere* (1573-1577), 2 pagina's uit een missaal (16e eeuw) en een oorkonde met retroakten uit 1522. Falcke schrijft in z'n begeleidende brief over deze archiefstukken het volgende: *"Pergament stammt aus Dixmuiden (Flandren) aus dem mittelalter. Grossvater Falck brachte welche Tasche 1915 aus dem Weltkrieg mit. Soldaten stellten solche in Schutzgraben"*. In januari 1999 kreeg het stadsbestuur een schenking van 132 authentieke 'geredde' archiefstukken. Deze archiefstukken van Diksmuide waren in de omgeving van Brussel bewaard gebleven. De inhoud van deze schenking bestond vooral uit documenten i.v.m. de stadsadministratie (1675-1708), de heerlijkheid Diksmuide (17e-18e eeuw), de heerlijkheid Nieuwkapelle (1607), de Zwart Zusters (1539-1553), de St.-Niklaaskerk (1764-1767), het Godshuis der Magdalenen (1708), het St.-Janshospitaal (1672-1709) en het Godshuis van de Armen en de Groten H. Geest (1682-1717). Uit Burscheid (Duitsland) ontvingen wij in 2013 zes oorkonden die door soldaat Fritz Elbert, meegenomen waren richting Duitsland. Dit pakket omvatte de *Constituten van het Begijnhof binnen der Stede van Dixmuyde*

(1697) en vijf oorkonden afkomstig uit het Begijnhof van Diksmuide (1329-1353). In 2013 stuurde men vanuit Frankfurt-am-Main (Duitsland) een oorkonde uit 17e eeuw

De Stad Diksmuide ontving op 9 juni 2014 23 historische stukken uit de periode 1466-1739. Ditmaal vanwege het Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz in Berlijn (Duitsland). De president van het Preussischer Kulturbesitz kwam deze in eigen persoon aan de stad overhandigen. Het Staatsarchiv stelt dit symbolisch gebaar naar aanleiding van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. De overdracht omvatte 17 dozen met 23 oorkonden: waarvan 1 stuk uit 1446, 13 stukken uit de periode 1519-1582, 6 stukken uit de periode 1608-1647 en 3 stukken uit de periode 1727-1739. De inhoud van deze documenten zijn rechtshandelingen tussen de burgers en de burgemeesters en schepenen van de stad, de heerlijkheid van Diksmuide en het kapittel van de St.-Niklaaskerk.

Ook het verhaal voor de Stad Leper gaat deze lijn verder. In september 2014 ontdekte men in een kluis in het Universiteitsarchief van Regensburg een oorkonde uit het archief van de abdij van Mesen. Eind 1914 bezetten Duitse troepen Mesen. Ze nestelen zich onder meer in de verwoeste gebouwen van de abdij. Tussen het puin vinden ze ook het voormalige abdijarchief. Duitse soldaten (vooral uit Württemberg en Beieren) nemen tijdens de oorlog talrijke archiefstukken mee naar Duitsland. Het is een document uit 1290 waarin de stadsschepenen van Leper akkoord gaan om een geschil tussen Leper en de abdis voor te leggen aan de graaf van Vlaanderen. Het betreft een geschil in hoeverre de abdij leperse poorters in Noordschote en Zuidschote mocht laten arresteren en wie de scheepvaartrechten in geciteerde dorpen bezat.

HELP ONS ZOEKEN!

Het beeld van onze stadsgeschiedenis uit het ancien regime is zeer fragmentarisch. Over de werking van onze stedelijke instellingen tijdens het ancien regime krijgen we langzamerhand een beeld. Het

lukt ons om per instelling enkele historische documenten samen te brengen. Over het verloop van de 19e eeuw zijn er geen documenten voorhanden. Zoals reeds gezegd kwamen na de Eerste Wereldoorlog de historische documenten uit het ancien regime met mondjesmaat terug naar de Stad Diksmuide. Het is duidelijk dat het historische archief van Diksmuide niet werd geëvacueerd of overgebracht naar een veilige locatie. Hierdoor veronderstellen we dat heel wat archiefstukken als oorlogssouvenir door de aanwezige soldaten werden meegenomen. Hierdoor vonden ze hun weg richting Duitsland of werden ze gedeponneerd in een archiefinstelling in België of in het buitenland. Waar deze zijn is voor ons onduidelijk.

Daarom wil de stad Diksmuide een internationale oproep lanceren naar hun verloren gewaande historische archiefstukken. Wij willen ons historisch archief in de mate van het mogelijke reconstrueren. Naar aanleiding van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog doen wij een oproep naar de families, archieven, bibliotheken en andere bewaarinstellingen in het binnen- en buitenland. In het bijzonder richting Duitsland. Help ons het historisch archief van Stad Diksmuide op te sporen en te reconstrueren! ■■